

Естетичне, художнє, емоційне. Термін естетика – один із найбільш вживаних у нашому повсякденному житті. Говорять про естетику одягу, естетику фільму, естетику інтер'єру і т.д. Але поняття естетики визначає і філософську науку про мистецтво.

Подібний широкий спектр використання поняття «естетика» за межами науки – свідчення його широкої змістовності. При всіх відмінностях вживання на буденному та професійному рівнях це поняття несе в собі певний єдиний принцип, що узагальнює чуттєво виражальну якість як творів мистецтва, так і товарів широкого вжитку, явищ природи. На це звернув увагу ще німецький філософ 18 ст. Олександр Баумгартен, коли увів в обіг саме поняття естетика » (від грец. *aistheticos* — чуттєвий, той, що має відношення до чуттєвого сприйняття).

Однак історія естетики як науки має своє коріння в далекій давнині, в міфологічних текстах. Завжди, коли йшлося про принципи чуттєвої виразності творінь людських рук чи природи, з'ясовувалася єдність в побудові предметів та явищ, спроможних викликати чуття емоційного піднесення, хвилювання, безкорисливого милування, тобто закладалась традиція естетичного аналізу. Так склалося уявлення про світ виразних форм (створених людиною і природою), що постали предметом естетичної рефлексії. Активно обговорювалася їх будова та внутрішня структура – зв'язок чуттєвої оболонки

із символічним, духовним змістом, поєднання в естетичному явищі усвідомлених та неусвідомлених за допомоги слів якостей тощо. Властивості творів і відповідні їм чуття емоційного піднесення описувалися за допомоги поняття прекрасного, що постало центральним в естетичній науці. Решта естетичних понять (піднесене, трагічне. Комічне, героїчне і т.д.) набували сенсу лише за умови співвіднесення з категорією прекрасного. Вочевидь, вся будова естетичної науки тримається на єдиній категорії прекрасного. Інші естетичні категорії (трагічне, сентиментальне, піднесене і т.п.) є категоріями «гібридами», що містять в собі і етичну і релігійну складову.

Важливо мати на увазі, що фокусування в якому-небудь понятті певного типу емоційних реакцій не означає, що перед нами – той чи інший тип естетичного відношення. Очевидно, що трагічні чи сентиментальні почуття самі по собі є предметом для вивчення своєрідності психологічних реакцій. Естетичними вони постають за умови набуття якостей художньої форми. Саме по собі трагічне чи сентиментальне відношення в житті (як і будь-яке інше, за винятком прекрасного) не є естетичним переживанням. Всі чуття набувають естетичного статусу лише за умови їх художнього оформлення (безхатько реальний і безхатько в кінострічці «Коханці з нового мосту» викликає різні почуття). Те ж саме стосується і природних явищ. Останні спроможні надсилати естетичний імпульс тоді, коли їх сприйняття опирається на

художній принцип, що розпізнає за явищем сутність, за поверховістю – символ.

Часто людина ототожнює емоційне та естетичне переживання, не помічаючи того, що естетичним началом є уява та пам'ять, які «оформлюють» наші емоції. Тезу про те, що власне наша пам'ять естетизує життя, виказав Михайло Бахтін. Часова дистанція надає емоційним переживанням завершеної форми: це вже не просто саме чуття, скільки наратив, розповідь про чуття з усіма необхідними елементами, що надають йому композиційної цілісності, виразності.

Естетика, філософія, мистецтвознавство. Спочатку естетичне знання було вплетене в систему загальнофілософських роздумів про світ. З часом естетика не раз змінювала вектор свого розвитку: антична естетична думка розвивалася в рамках філософії, середньовічна – в контексті теології, в епоху Відродження естетичні погляди розроблялися переважно художниками, композиторами, тобто в сфері художньої практики. В 17-18 ст. естетика інтенсивно розвивалася на ґрунті художньої критики та публіцистики. Етап німецької класичної естетики (Кант, Шеллінг, Гегель, Шіллер) – знову характеризування створенням цілісних естетичних систем.

Отже, розвиток філософської естетичної думки чергувався з періодами емпіричних спостережень. І та, і інша лінії прагнули досягнути сутність мистецтва. З огляду на сказане, природа естетичних узагальнень –

філософська, однак їх джерело не є суто спекулятивним мисленням. Більшість крупних філософів, що виступили з ґрунтовними естетичними системами, були добре обізнаними на конкретному матеріалі мистецтва.

Складність володіння естетичним знанням полягає в тому, що останнє має поєднувати в собі певну нормативність, поєднану з проникненням в живі імпульси художньої творчості.

Спроби з'ясування загальних характеристик художніх стилів, конструктивних принципів музичної, образотворчої, літературної діяльності (тобто певних естетичних універсалій) здійснюється і в межах окремих мистецтвознавчих дисциплін. Коли йдеться про аналіз не окремо взятого твору мистецтва, а групи мистецтв, специфіку жанру чи художнього стилю, - маємо справу з естетичним аналізом. Естетичні універсалії дозволяють з'ясувати стержневі виміри соціального буття творів мистецтва, процесів художньої творчості, сприйняття, виражаючи їх через категорії (пластичність та живописність, аполонівське та діонісійське, прекрасне та характерне та інші). Мистецтвознавчий аналіз, навпаки, ближчий до конкретного дослідження, приділяє увагу одиничному, неповторному. Водночас межі між естетичним та мистецтвознавчим дослідженням не є абсолютними. Адже будь-який намір мистецтвознавця до узагальнення тенденцій у своїй предметній сфері є вочевидь запитом на естетичний аналіз (прикладом такого поєднання є праця Б.Асаф'єва «Музична форма як процес»)

Культуротворчий вимір мистецтва. В радянський період естетика під впливом ідеологічної цензури, що базувалася на вульгарному розумінні відношення свідомості до буття, розглядала мистецтво як таке, що не має власної історії, є лише певним відображенням економічного життя соціуму. Поміж тим мистецтво як активний творчий феномен наділене неабиякими можливостями культуротворчості, здатне випереджати наявні стани свідомості, здійснювати зворотній вплив на життєвий процес (як приклад, теза про те, що філософські діалоги Платона виникли на основі драматичних діалогів в давньогрецькому театрі), має певну історію та розвиток.

Що ж розвивається в мистецтві? Відповідь класичної естетики зводився до наступного: людське життя не так вже і багате сюжетами – дитинство, юність, конфлікт батьків та дітей, любов, самотність, вірність, зрада. В будь-яку епоху ці колізії людського життя можуть бути зведені до обмеженої кількості сюжетів. Завдання мистецтва полягає у вмінні представити цю обмеженість сюжетів через багатство художніх форм, ставлячи за мету цілісність художнього оновлення «одного і того ж життя». Художній твір – свідчення не лише майстерності і художніх традицій епохи, але і джерело нашого знання про людину.

Тривалий час в радянській естетиці її предмет визначали через вивчення естетичних властивостей оточуючого світу – власне, тому, що будь-яка розмова про активність художньої форми була не припустима. Спираючись

на німецьку традицію Олексій Лосєв висловив точку зору, що естетика вивчає «природувсієї багатоманітності виражальних форм» оточуючого світу. Йшлося власне про виражальні форми, що переплавляють чуттєве і духовне, предметне і символічне. Процес художнього формотворення постав потужним культурним фактором структурування світу, здійсненням засобами мистецтва загальних цілей культурної діяльності людини – перетворення хаосу в порядок, аморфного – в цілісне.

Із «речовності світу» художник творить «речовність форми». В чому сутність останньої? Особливість художньої форми полягає в тому, що закладений в ній смисл не перекладається на мову понять, є невиразним до кінця будь-якими засобами. В цьому полягає ідея самоцінності мистецтва. Парадокс полягає в тому, що мистецтво в змозі задовільнити художню потребу лише в тому випадку, якщо воно виступає не в якості засобу, а в якості цілі. Лише виявляючи цю самоцінну потребу, що не тотожна а ні моральній чи релігійній потребі

Естетика і принцип історизму. Мистецтво, його буття завжди прив'язане до певної часового періоду. Дефініції мистецтва, його рефлексія (естетична свідомість) різняться від епохи до епохи. Донедавна історія художньої свідомості ототожнювалася з історією естетичної думки. Історія художніх уявлень різних епох зводилася до того, що сказав про мистецтво один, другий, третій. Але художня свідомість епохи вбирає в себе всі наявні в даний

момент рефлексії з приводу мистецтва. До його складу входять повсякденні уявлення про мистецтво та його мови, художні смаки, художні потреби та ідеали, естетичні концепції мистецтва, художні оцінки, що формуються художньою критикою тощо. Вся ця багатоманітність художньої свідомості має постати предметом вивчення. Це особливо важливо. Адже художню свідомість епохи виражали не лише художні теорії. В формуванні художньої свідомості кожного історичного етапу приймали участь творча практика всіх видів мистецтва, масові форми художнього художнього дозвілля тощо.

Чому змінювалися критерії художності? Які потреби лежали в основі цих змін? Як творча практика впливала на стан менталітету соціуму?

Призначення мистецтва. Уявлення про призначення мистецтва весь час змінювалися. Відповіді, що давала естетика, завжди не встигали за художньою практикою. Мистецтво володіло невичерпною енергією для розширення своїх можливостей. Від початкової здатності фокусувати в художньому творі все довершене, що знаходив художник в світі (античність, Відродження), мистецтво переходило до вміння втілювати в художньому образі невидимі смисли і сутності (середньовіччя, романтизм) тощо. Гегель вбачав витoki художньої творчості в потребі людини до духовного подвоєння себе в формах зовнішнього світу, опосередковано. Справді, будь-який зміст, виражений опосередковано, видається людині багатим і представляє цінність. Через мову символів, натяків, народжується художня

реальність. Можливість зробити внутрішнє явним, безкінечне кінечним сприяло формуванню погляду на мистецтво як доповнення, оформлення невловимої сутності буття. Пізніше, мислителі скажуть, що потреба насолодження собою в чуттєвому предметі не вичерпує всієї повноти потреби в мистецтві. Важливо з'ясувати, що образи мистецтва не лише знаки внутрішнього, але і вся повнота життя. Тобто саме життя в її ключових, переламних моментах.

Художнє інакомовлення, яке залишало люфт для інтуїції, додумування, ірраціонального, так або по-іншому задовольняло глибинне тяжіння людини до певної структурної єдності, виражало її в художній картині світу.

Утвердження мистецтвом вічності циклів язичницького світу, заперечення мистецтвом вічності поцейбічного світу – будь-яка відповідь слугувала встановленню відносин людини і світу, способів спілкування людини з іншими людьми.

Сказане, артикульоване – вочевидь оформлене, зрозуміле, наділене тим чи іншим принципом. Творячи власний світ, мистецтво упорядковувало сприйняття оточуючого світу, допомагало людині орієнтуватися в ньому. Кожна епоха здійснювала «онтологічне вкидання» в мистецтво власної сутності. Художні твори зберігали, а потім повертали цю сутність сучасникам. Культурні коди, (до того як воно перетворювалися в міфологему) що

вироблялися мистецтвом, на певний час давали людині ілюзію володіння оточуючим світом.

Безперечно, що жодна із відповідей на питання «Для чого мистецтво людині?» не є вичерпною. Власне весь зміст сучасної естетики спрямований на його пошук.

СЕМІНАР №1

- 1.Предмет естетики: історія та сучасність
- 2.Естетичне та художнє: спільне та відмінне
- 3.Естетичний та мистецтвознавчий підхід до вивчення мистецтва
- 4.Естетична діяльність та форми її прояву.
- 5.Історичний контекст виникнення естетичного відношення до дійсності
6. Поняття художньої свідомості
- 7.Проблема типології художнього процесу
- 8.Ідея самоцінності мистецтва
- 9.Еволюція історичної потреби людини в мистецтві
- 10.Міф і мистецтво: спільне і відмінне
- 11.Мистецтво і релігійна свідомість
- 12.Символ як засіб художньої мови
- 13.Метафора як засіб художньої мови.
- 14.Ритм як засіб художньої мови
- 15.Інтоніяція як засіб художньої мови
- 16.Архетип як засіб художньої мови
- 17.Мистецтво і наука: особливості художньої образності

Література

1. Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного // Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного/ Гадамер Г.-Г.; [сост. Стефацка М.П., пер. с нем.]. – М.: Искусство, 1991. – С. 266–324. – (История эстетики в памятниках и документах).
2. Дюфренн М. Эстетика и философия // Эстетика и теория искусства XX века: [хрестоматия / ред. Н.А. Хренов]. – М.: Прогресс-Традиция, 2007.
3. Канарский А. С. Диалектика эстетического процесса.— Киев: ЗАО "Мироновская типография", 2008.- 378 с.
4. Эстетика: Підручник / Л. Т. Левчук, Д. Ю. Кучерюк, В. І. Панченко; За заг, ред. Л. Т. Левчук.— К-Вища школа, 1997.— 399 с.
5. Лосев А.Ф. Шестаков В.П. История эстетических категорий. М., 1965.